NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 6

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 12

त्वम् आपणं गच्छ

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

वयम् अभ्यासं कुर्मः | योग्यताविस्तरः | परियोजनाकार्यम्

Contents

Class 6 Sanskrit · Deepakam · Chapter 12 — त्वम् आपणं गच्छ

EX

वयम् अभ्यासं कुर्मः

9 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 Q7 Q8 Q9 — 3

YV

योग्यताविस्तरः

1 activity · A1 — 15

PR

परियोजनाकार्यम्

2 questions · Q1 Q2 — 16

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any exercise set or question.

The word-meaning tables of the lesson (pp. 123–124) already give Hindi and English meanings; their column “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” is for each student’s own mother tongue. The dialogue (pp. 121–122) and “पठन्तु अवगच्छन्तु” (p. 123) are reading texts without questions.

हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. 123–124) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है। संवाद (पृ. 121–122) और “पठन्तु अवगच्छन्तु” (पृ. 123) पठन-सामग्री हैं, उनमें प्रश्न नहीं हैं।

NCERT Archive

EX

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 12

वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 9 questions · समाधान · ९ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. पूर्वपृष्ठस्य कोष्ठके दत्तानि रूपाणि दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

लिखतु	लिखताम्	.....
.....	लिखतम्	लिखत
लिखानि	लिखाव	.....

.....	क्रीडताम्	.....
.....	क्रीडतम्	.....
क्रीडानि	क्रीडाव	क्रीडाम

ANSWER उत्तर

Rule used: complete each blank by following the **पठ्** table of the lesson (p. 124): the endings are **-तु, -ताम्, -न्तु** / **-, -तम्, -त** / **-आनि, -आव, -आम**. The shaded cells are the missing forms.

पाठ (पृ. 124) की पठ्-धातु तालिका के अनुसार लोट् के प्रत्यय लगाकर खाली स्थान भरे गए हैं; रंगीन खाने उत्तर हैं।

१ **लिख्** (left) · **क्रीड्** (right) — लोट्लकारः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	लिखतु	लिखताम्	**लिखन्तु**
मध्यमपुरुषः	**लिख**	लिखतम्	लिखत
उत्तमपुरुषः	लिखानि	लिखाव	**लिखाम**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	**क्रीडतु**	क्रीडताम्	**क्रीडन्तु**
मध्यमपुरुषः	**क्रीड**	क्रीडतम्	**क्रीडत**
उत्तमपुरुषः	क्रीडानि	क्रीडाव	क्रीडाम

p. 125 — both tables · दोनों तालिकाएँ

लिख् : लिखन्तु · लिख · लिखाम | क्रीड् : क्रीडतु · क्रीडन्तु · क्रीड · क्रीडत

NCERT Archive

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. निम्नलिखितेषु सुभाषितेषु लोट्लकारस्य क्रियापदानि चित्वा लिखन्तु—

(क) काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी ।
देशोऽयं क्षोभरहितः सज्जनाः सन्तु निर्भयाः ॥

....

मेघाः उचिते समये वर्षन्तु । तेन भूमिः सस्यैः समृद्धा पूर्णा च भवतु । एषः देशः शान्तः भवतु । सर्वे सज्जनाः भयं विना जीवनं यापयन्तु । (एवं परमेश्वरं प्रति प्रार्थना अस्ति ।)

(ख) सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाग्भवेत् ॥

....

सर्वे जनाः सुखेन तिष्ठन्तु । सर्वे नीरोगाः भवन्तु । सर्वे शुभम् एव पश्यन्तु । कस्यापि कृते दुःखस्य अनुभवः न भवतु ।

(ग) इमा आपः शिवाः सन्तु शुभाः स्वच्छाश्च निर्मलाः ।
पावनाः शीतलाः सन्तु पूताः सूर्यस्य रश्मिभिः ॥

....

जलं सर्वेषां कृते मङ्गलमयं मालिन्यरहितं शुद्धं च भवतु । जलं पवित्रं शीतलं च भवतु । जलं सूर्यस्य प्रकाशस्य स्पर्शेन पवित्रं भवतु ।

(घ) निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥

....

....

नीतिकाराः प्रशंसन्तु अथवा निन्दां कुर्वन्तु । धनस्य लाभः भवतु अथवा धनहानिः भवतु । मरणं झटिति भवतु अथवा विलम्बेन भवतु । न्याय्यात् मार्गात् धीराः न विचलन्ति तत्रैव ते स्थिररूपेण तिष्ठन्ति ।

ANSWER उत्तर

Rule used: a **लोट्** verb ends in **-तु / -न्तु** (3rd person), **-, -त** (2nd) or **-आनि / -आम** (1st), see p. 124 and p. 129. Pick only those words from each verse.
लोट्लकार की क्रियाएँ -तु, -न्तु, -त, -आनि, -आम आदि प्रत्ययों से पहचानी जाती हैं ।

(क) **वर्षतु · सन्तु**
वर्षतु (वृष्, प्रथमपुरुष-एकवचन) · सन्तु (अस्, प्रथमपुरुष-बहुवचन)
May the rain fall in season; may good people be fearless. · समय पर वर्षा हो; सज्जन निर्भय हों । p. 125

NCERT Archive

(ख) भवन्तु · सन्तु · पश्यन्तु

भवन्तु (भू) · सन्तु (अस्) · पश्यन्तु (दृश्/पश्य) — all प्रथमपुरुष-बहुवचन ("भवेत्" is not लोट्)

May all be happy, free from disease, and see only good. · सब सुखी, निरोगी हों और शुभ ही देखें। p. 125

(ग) सन्तु · सन्तु

सन्तु (अस्) × 2 — प्रथमपुरुष-बहुवचन

May these waters be auspicious, pure and cool. · ये जल कल्याणकारी, शुद्ध और शीतल हों। p. 126

(घ) निन्दन्तु · स्तुवन्तु · समाविशतु · गच्छतु · अस्तु

निन्दन्तु (निन्द्) · स्तुवन्तु (स्तु) · समाविशतु (सम्+आ+विश्) · गच्छतु (गम्/गच्छ्) · अस्तु (अस्) ("प्रविचलन्ति" is लट्)

Let the wise blame or praise; let wealth come or go; let death come now or later — the steadfast never leave the path of justice. · धीर पुरुष न्याय के मार्ग से विचलित नहीं होते। p. 126

(क) वर्षतु, सन्तु · (ख) भवन्तु, सन्तु, पश्यन्तु · (ग) सन्तु, सन्तु · (घ) निन्दन्तु, स्तुवन्तु, समाविशतु, गच्छतु, अस्तु

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. उदाहरणानुगुणं लोट्लकारस्य रूपाणि लिखन्तु—

पठति – **पठतु**

क्रीडामि – .....

हसति – .....

नृत्यति – .....

खादति – .....

पश्यसि – .....

नयसि – .....

गच्छामि – .....

ANSWER उत्तर

Rule used: **लट् → लोट्** (singular): 3rd person **-ति → -तु**; 2nd person **-सि → -(nothing)**; 1st person **-मि → -आनि**.
लट् से लोट्: -ति → -तु, -सि → (प्रत्यय हटता है), -मि → -आनि।

(क) पठति → पठतु

प्रथमपुरुष-एकवचन

let him/her read · वह पढ़े p. 126 — given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण

(ख) खादति → खादतु

प्रथमपुरुष-एकवचन

let him/her eat · वह खाए

(ग) क्रीडामि → क्रीडानि

उत्तमपुरुष-एकवचन

let me play · मैं खेलूँ

NCERT Archive

(घ) पश्यसि → **पश्य**
मध्यमपुरुष-एकवचन
you look / see · तुम देखो

(ङ) हसति → **हसतु**
प्रथमपुरुष-एकवचन
let him/her laugh · वह हँसे

(च) नयसि → **नय**
मध्यमपुरुष-एकवचन
you take / lead · तुम ले जाओ

(छ) नृत्यति → **नृत्यतु**
प्रथमपुरुष-एकवचन
let him/her dance · वह नाचे

(ज) गच्छामि → **गच्छानि**
उत्तमपुरुष-एकवचन
let me go · मैं जाऊँ

पठतु · खादतु · क्रीडानि · पश्य · हसतु · नय · नृत्यतु · गच्छानि

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. उदाहरणानुगुणं बहुवचनस्य रूपाणि लिखन्तु—

उत्तिष्ठतु – **उत्तिष्ठन्तु**
आगच्छतु – .....
उपविशतु – .....
गच्छ – .....
खादतु – .....
पठानि – .....
पततु – .....

ANSWER उत्तर

Rule used: singular → plural in **लोट्**: **-तु → -न्तु**; **-(none) → -त**; **-आनि → -आम**.
एकवचन से बहुवचन: -तु → -न्तु, (मध्यम) → -त, -आनि → -आम ।

(क) उत्तिष्ठतु → **उत्तिष्ठन्तु**
प्रथमपुरुष-बहुवचन
let them stand up · वे उठें p. 126 — given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण

(ख) आगच्छतु → **आगच्छन्तु**
प्रथमपुरुष-बहुवचन
let them come · वे आएँ

NCERT Archive

(ग) उपविशतु → **उपविशन्तु**
प्रथमपुरुष-बहुवचन
let them sit · वे बैठें

(घ) गच्छ → **गच्छत**
मध्यमपुरुष-बहुवचन
you all go · तुम सब जाओ

(ङ) खादतु → **खादन्तु**
प्रथमपुरुष-बहुवचन
let them eat · वे खाएँ

(च) पठानि → **पठाम**
उत्तमपुरुष-बहुवचन
let us read · हम पढ़ें

(छ) पततु → **पतन्तु**
प्रथमपुरुष-बहुवचन
let them fall · वे गिरें

उत्तिष्ठन्तु · आगच्छन्तु · उपविशन्तु · गच्छत · खादन्तु · पठाम · पतन्तु

NCERT Archive

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. विद्यालयस्य वार्षिकोत्सवे के-के किं-किं कुर्वन्ति इति सूचनारूपेण वाक्यानि पुनः लिखन्तु—

यथा – दशमकक्षायाः छात्राः वेदिकाम् अलङ्कुर्वन्ति ।
दशमकक्षायाः छात्राः वेदिकाम् अलङ्कुर्वन्तु ।

(क) प्रधानाध्यापकः वार्षिकं विवरणं पठति ।
(ख) बालिकाः नृत्यन्ति ।
(ग) यूयम् आसन्दान् स्थापयथ ।
(घ) छात्रनायकः स्वागतं करोति ।
(ङ) मम मित्रं धन्यवादं निवेदयति ।
(च) संस्कृत-शिक्षिका वेदिकां सञ्चालयति ।
(छ) कार्यक्रमानन्तरं छात्राः उत्थाय राष्ट्रगीतं गायन्ति ।

ANSWER उत्तर

Rule used: only the underlined verb changes from **लट्** (statement) to **लोट्** (instruction/request); the rest of the sentence stays the same. The word "उत्थाय" in (छ) is an indeclinable and does not change.
केवल रेखांकित क्रिया लट् से लोट् में बदलती है; शेष वाक्य वही रहता है। "उत्थाय" अव्यय है, इसलिए नहीं बदलता।

(क) प्रधानाध्यापकः वार्षिकं विवरणं **पठतु** ।
पठति → पठतु (प्रथमपुरुष-एकवचन)
Let the Principal read the annual report. · प्रधानाध्यापक वार्षिक विवरण पढ़ें। p. 127

(ख) बालिकाः **नृत्यन्तु** ।
नृत्यन्ति → नृत्यन्तु (प्रथमपुरुष-बहुवचन)
Let the girls dance. · बालिकाएँ नृत्य करें।

(ग) यूयम् आसन्दान् **स्थापयत** ।
स्थापयथ → स्थापयत (मध्यमपुरुष-बहुवचन)
You all arrange the chairs. · तुम सब कुर्सियाँ रखो।

(घ) छात्रनायकः स्वागतं **करोतु** ।
करोति → करोतु (प्रथमपुरुष-एकवचन)
Let the head boy give the welcome. · छात्रनायक स्वागत करे।

(ङ) मम मित्रं धन्यवादं **निवेदयतु** ।
निवेदयति → निवेदयतु (प्रथमपुरुष-एकवचन)
Let my friend offer the vote of thanks. · मेरा मित्र धन्यवाद ज्ञापित करे।

(च) संस्कृत-शिक्षिका वेदिकां **सञ्चालयतु** ।
सञ्चालयति → सञ्चालयतु (प्रथमपुरुष-एकवचन)
Let the Sanskrit teacher conduct the stage programme. · संस्कृत-शिक्षिका मंच का संचालन करें।

NCERT Archive

(छ) कार्यक्रमानन्तरं छात्राः उत्थाय राष्ट्रगीतं **गायन्तु** ।
गायन्ति → गायन्तु (प्रथमपुरुष-बहुवचन)
After the programme let the students stand and sing the national song. · कार्यक्रम के बाद छात्र खड़े होकर राष्ट्रगीत गाएँ ।

(क) पठतु · (ख) नृत्यन्तु · (ग) स्थापयत · (घ) करोतु · (ङ) निवेदयतु · (च) सञ्चालयतु · (छ) गायन्तु

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. पट्टिकातः उचितैः क्रियारूपैः अनुच्छेदस्य रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

शृण्वन्तु गच्छन्तु लिखन्तु पठन्तु पृच्छन्तु कुर्वन्तु वदन्तु
उत्तिष्ठन्तु उपविशन्तु अभिवादयन्तु

यदा अध्यापकः कक्षाम् आगच्छति तदा प्रथमं सर्वे ..... । उपचारवाक्येन तम् ..... । यदा सः वदति तदा एव सर्वे ..... । तस्य सूचनानुसारं पाठं ..... । गृहपाठं ..... । परस्परं वार्तालापं न ..... । प्रश्नस्य उत्तरं ..... । संशयं ..... । तस्य उपदेशं ..... । बहिः मा ..... ।

ANSWER उत्तर

Each blank is filled with the **लोट् (3rd person plural, -न्तु)** verb that fits the meaning; every word of the box is used exactly once.
प्रत्येक रिक्त स्थान में अर्थ के अनुसार लोट् (प्रथमपुरुष-बहुवचन) की क्रिया भरी गई है; पट्टिका का प्रत्येक शब्द एक बार प्रयुक्त है ।

१ यदा अध्यापकः कक्षाम् आगच्छति तदा प्रथमं सर्वे **उत्तिष्ठन्तु** ।
When the teacher enters the class, let everyone first stand up. · जब अध्यापक कक्षा में आएँ, तब सब पहले खड़े हों । p. 127

२ उपचारवाक्येन तम् **अभिवादयन्तु** ।
Greet him with the formal words. · औपचारिक वाक्य से उनका अभिवादन करें ।

३ यदा सः वदति तदा एव सर्वे **उपविशन्तु** ।
Only when he says so, let everyone sit down. · जब वे कहें, तभी सब बैठें ।

४ तस्य सूचनानुसारं पाठं **पठन्तु** ।
Read the lesson as he directs. · उनकी सूचना के अनुसार पाठ पढ़ें ।

५ गृहपाठं **लिखन्तु** ।
Write the homework. · गृहकार्य लिखें ।

NCERT Archive

६ परस्परं वार्तालापं न **कुर्वन्तु** ।
Do not talk to one another. · आपस में बातचीत न करें ।

७ प्रश्नस्य उत्तरं **वदन्तु** ।
Say the answer to the question. · प्रश्न का उत्तर बोलें ।

८ संशयं **पृच्छन्तु** ।
Ask your doubts. · संशय (शंका) पूछें ।

९ तस्य उपदेशं **शृण्वन्तु** ।
Listen to his advice. · उनके उपदेश को सुनें ।

१० बहिः मा **गच्छन्तु** ।
Do not go outside. · बाहर न जाएँ ।

१ उत्तिष्ठन्तु · २ अभिवादयन्तु · ३ उपविशन्तु · ४ पठन्तु · ५ लिखन्तु · ६ कुर्वन्तु · ७ वदन्तु · ८ पृच्छन्तु · ९ शृण्वन्तु · १० गच्छन्तु

NCERT Archive

QUESTION 7 प्रश्न 7

७. मार्गे सूचनादीपाः फलकानि च भवन्ति । तेषां चित्राणि दृष्ट्वा पट्टिकापदैः वाक्यानि रिक्तस्थानेषु लिखन्तु—

तिष्ठ प्रतीक्षस्व वामतः गच्छ दक्षिणतः गच्छ
यानं मा स्थापय पदयात्रिकाः! गच्छ अग्रे विद्यालयः

....

.....
.....
.....

.....

ANSWER उत्तर

Rule used: each sign is matched with the instruction (**लोट्**, 2nd person singular) that expresses its meaning. "गच्छ" is used for both the green light and the pedestrian signal.
प्रत्येक चिह्न के अर्थ के अनुसार पट्टिका का आदेशात्मक वाक्य लिखा गया है ।

(क) वामतः गच्छ
Go to the left · बाईं ओर जाओ p. 127

(ख) दक्षिणतः गच्छ
Go to the right · दाईं ओर जाओ

(ग) अग्रे विद्यालयः
School ahead · आगे विद्यालय है

(घ) पदयात्रिकाः! गच्छ
Pedestrians, go! (green walking figure) · पैदल यात्रियो! जाओ

(ङ) तिष्ठ (लाल) · **प्रतीक्षस्व** (पीला) · **गच्छ** (हरा)
Red: stop · Amber: wait · Green: go · लाल: रुको · पीला: प्रतीक्षा करो · हरा: जाओ p. 128

NCERT Archive

(च) **यानं मा स्थापय**
Do not park the vehicle · वाहन खड़ा मत करो

(क) वामतः गच्छ · (ख) दक्षिणतः गच्छ · (ग) अग्रे विद्यालयः · (घ) पदयात्रिकाः! गच्छ · (ङ) तिष्ठ / प्रतीक्षस्व / गच्छ · (च) यानं मा स्थापय

QUESTION 8 प्रश्न 8

८. उदाहरणानुसारं क्रियापदस्य लोट्-लकाररूपैः वाक्यानि पूरयन्तु—

यथा – छात्राः प्रातः शीघ्रम् उत्तिष्ठन्तु । (उत् + तिष्ठ्)
(क) अम्ब ! अहं क्रीडार्थं ..... (गच्छ्)
(ख) आगच्छन्तु, वयं प्रार्थनागीतं ..... (गाय्)
(ग) ज्वरः अस्ति । पुत्र! वृष्टौ न ..... (क्रीड्)
(घ) लते ! भवती मम उपनेत्रम् ..... (आ + नय्)
(ङ) आर्ये! अहम् अन्तः ..... (प्रविश्)
(च) अहं पृच्छामि त्वम् उत्तरं ..... (वद्)
(छ) यूयं शीघ्रं नगरम् ..... (आ + गच्छ्)
(ज) तात ! वयं कदा चलचित्रं ..... (पश्य्)

ANSWER उत्तर

Rule used: the subject decides the person: **अहम् / वयम्** → 1st person (**-आनि / -आम**); **त्वम् / यूयम् / भवती** → 2nd person (**- / -त**).
कर्ता के अनुसार पुरुष और वचन चुने गए हैं: अहम्/वयम् → उत्तमपुरुष; त्वम्/यूयम् → मध्यमपुरुष ।

(क) अम्ब ! अहं क्रीडार्थं **गच्छानि** ।
गच्छ् → गच्छानि (उत्तमपुरुष-एकवचन)
Mother, let me go to play. · माँ! मुझे खेलने जाने दीजिए । p. 128

(ख) आगच्छन्तु, वयं प्रार्थनागीतं **गायाम** ।
गाय् → गायाम (उत्तमपुरुष-बहुवचन)
Come, let us sing the prayer song. · आइए, हम प्रार्थना-गीत गाएँ ।

(ग) ज्वरः अस्ति । पुत्र ! वृष्टौ न **क्रीड** ।
क्रीड् → क्रीड (मध्यमपुरुष-एकवचन)
You have a fever. Son, do not play in the rain. · बुखार है । पुत्र ! वर्षा में मत खेलो ।

(घ) लते ! भवती मम उपनेत्रम् **आनय** ।
आ + नय् → आनय (मध्यमपुरुष-एकवचन)
Lata! Please bring my spectacles. · लता ! तुम मेरा चश्मा ले आओ ।

NCERT Archive

(ङ) आर्ये ! अहम् अन्तः **प्रविशानि** ।
प्रविश् → प्रविशानि (उत्तमपुरुष-एकवचन)
Madam! May I come in? · आर्ये ! क्या मैं अंदर आऊँ ?

(च) अहं पृच्छामि त्वम् उत्तरं **वद** ।
वद् → वद (मध्यमपुरुष-एकवचन)
I ask; you tell the answer. · मैं पूछता हूँ, तुम उत्तर बोलो ।

(छ) यूयं शीघ्रं नगरम् **आगच्छत** ।
आ + गच्छ् → आगच्छत (मध्यमपुरुष-बहुवचन)
You all come to the city quickly. · तुम सब शीघ्र नगर आओ ।

(ज) तात ! वयं कदा चलचित्रं **पश्याम** ?
पश्य् → पश्याम (उत्तमपुरुष-बहुवचन)
Father! When shall we watch the film? · पिताजी ! हम चलचित्र कब देखें ?

(क) गच्छानि · (ख) गायाम · (ग) क्रीड · (घ) आनय · (ङ) प्रविशानि · (च) वद · (छ) आगच्छत · (ज) पश्याम

QUESTION 9 प्रश्न 9

९. चिह्नानि (?! ।,) भावानुसारं वाक्ये योजयन्तु—

यथा– राकेश ! कुत्र असि ? अत्र आगच्छ ।

(क) पुत्र किं करोषि
(ख) कः श्लोकं वदति
(ग) भवान् तत्र तिष्ठतु
(घ) आचार्यः कदा आगच्छति
(ङ) अहो रमणीयः पर्वतः

ANSWER उत्तर

Rule used: **?** ends a question, **!** marks an address or exclamation, **।** ends a statement or a request.
? प्रश्न के अन्त में, ! सम्बोधन/विस्मय में, । सामान्य कथन या अनुरोध के अन्त में लगता है ।

(क) पुत्र! किं करोषि ?
! after the address, ? after the question
Son, what are you doing? · पुत्र ! तुम क्या कर रहे हो ? p. 128

(ख) कः श्लोकं वदति ?
? — a question
Who recites the verse? · श्लोक कौन बोलता है ?

NCERT Archive

(ग) **भवान् तत्र तिष्ठतु ।**

। — a request/statement

Please stay there. · आप वहाँ ठहरिए।

(घ) **आचार्यः कदा आगच्छति ?**

? — a question

When does the teacher come? · आचार्य कब आते हैं ?

(ङ) **अहो ! रमणीयः पर्वतः !**

! — exclamation (after "अहो" and at the end)

Oh, what a beautiful mountain! · अहो ! कितना सुन्दर पर्वत है !

पुत्र! किं करोषि ? · कः श्लोकं वदति ? · भवान् तत्र तिष्ठतु । · आचार्यः कदा आगच्छति ? · अहो ! रमणीयः पर्वतः !

NCERT Archive

YV

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 12

योग्यताविस्तरः

Solutions · 1 activity · समाधान · १ गतिविधि

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. कुरु उपकारं, कुरु उद्धारम् (गीतम्, p. 129)

(एतत् गीतं कण्ठस्थीकुरुत, समूहरूपेण गायत लोट्लकाररूपाणि च अवलोकयत ।)

ANSWER उत्तर

Observation: every **लोट्** verb of the song is in the **2nd person singular** (मध्यमपुरुष-एकवचन); "मा + लोट्" (मा कुरु, मा वद, मा भज ...) means "do not ...".
गीत की सभी लोट् क्रियाएँ मध्यमपुरुष-एकवचन में हैं; "मा" के साथ प्रयोग होने पर निषेध का अर्थ मिलता है (जैसे मा कुरु = मत करो) ।

१ **कुरु · कुरु · भव · मानय · भज · भज · भव · मोदय**
Stanza 1 — do · do · be · respect · adopt · adopt · be · make happy p. 129

२ **पाठय · पाठय · शिक्षय · वारय · कुरु · कुरु · अपनय · त्यज**
Stanza 2 — teach · teach · instruct · prevent · do · do · remove · give up

३ **वद · वद · चल · कुरु · पाहि · पालय · लालय**
Stanza 3 — speak · speak · walk · do · protect · nurture · cherish

४ **पिब · भज · नय · कुरु**
Stanza 4 — drink · adopt · spend · do

५ **कण्ठस्थीकुरुत · गायत · अवलोकयत**
मध्यमपुरुष-बहुवचन (instruction line)
Memorise · sing · observe (all together) · कण्ठस्थ करो · गाओ · देखो

Verbs: कुरु, भव, मानय, भज, मोदय, पाठय, शिक्षय, वारय, अपनय, त्यज, वद, चल, पाहि, पालय, लालय, पिब, नय

NCERT Archive

PR

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 12

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 2 questions · समाधान · २ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. पुस्तकात् लोट्लकारस्य क्रियापदानि चित्वा लिखन्तु।

ANSWER उत्तर

Verbs of the **लोट्लकार** picked from the lesson (dialogue pp. 121–122 and the sentences on p. 123); sorted in the order in which they occur.
पाठ (संवाद पृ. 121–122 तथा पृ. 123 के वाक्य) से लोट्लकार की क्रियाएँ क्रम से चुनी गई हैं।

#	क्रियापदम्	पुरुषः · वचनम्	Meaning · अर्थ	Page
1	**आगच्छ**	मध्यमपुरुष-एकवचन	come · आओ	121
2	**करवाणि**	उत्तमपुरुष-एकवचन	shall I do · मैं करूँ	121
3	**गच्छ**	मध्यमपुरुष-एकवचन	go · जाओ	121
4	**आनय**	मध्यमपुरुष-एकवचन	bring · लाओ	121
5	**ददातु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) give · वह दे	121
6	**स्वीकुरु**	मध्यमपुरुष-एकवचन	take / accept · लो	121
7	**नय**	मध्यमपुरुष-एकवचन	take along · ले जाओ	121
8	**स्वीकरवाणि**	उत्तमपुरुष-एकवचन	shall I take · मैं लूँ	121

#	क्रियापदम्	पुरुषः · वचनम्	Meaning · अर्थ	Page
9	**जानातु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) know · वह जाने	121
10	**पश्यतु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) see · वह देखे	121–122
11	**गच्छतु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) go · वह जाए	121
12	**अस्तु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let it be (all right) · ठीक है	121–122
13	**योजयतु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) add · वह जोड़े	122
14	**स्वीकरोतु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) accept · वह स्वीकार करे	122
15	**आगच्छतु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) come · वह आए	122

NCERT Archive

#	क्रियापदम्	पुरुषः · वचनम्	Meaning · अर्थ	Page
16	**पिबतु**	प्रथमपुरुष-एकवचन	let (him) drink · वह पीए	123
17	**उत्तिष्ठत**	मध्यमपुरुष-बहुवचन	stand up (you all) · तुम सब उठो	123
18	**खादन्तु**	प्रथमपुरुष-बहुवचन	let them eat · वे खाएँ	123
19	**पठ**	मध्यमपुरुष-एकवचन	read · पढ़ो	123
20	**पृच्छानि**	उत्तमपुरुष-एकवचन	let me ask · मैं पूछूँ	123
21	**गच्छाम**	उत्तमपुरुष-बहुवचन	let us go · हम चलें	123

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. गृहे माता भवन्तं/भवतीं "किं-किम् आदिशति" इति लोट्लकारे पञ्च वाक्यानि लिखन्तु।

ANSWER उत्तर

Sample answers: each sentence uses a **लोट्** verb in the 2nd person singular (the mother speaks to one child). Students may write their own.

नमूना उत्तर: माता एक बालक/बालिका से बोलती है, इसलिए मध्यमपुरुष-एकवचन की लोट् क्रियाएँ प्रयुक्त हैं। विद्यार्थी अपने वाक्य भी लिख सकते हैं।

(क) माता आदिशति — "प्रातः शीघ्रम् **उत्तिष्ठ**।"
Get up early in the morning. · सुबह जल्दी उठो।

(ख) माता आदिशति — "स्नानं **कुरु**।"
Take a bath. · स्नान करो।

(ग) माता आदिशति — "दुग्धं **पिब**।"
Drink the milk. · दूध पियो।

(घ) माता आदिशति — "विद्यालयं **गच्छ**।"
Go to school. · विद्यालय जाओ।

(ङ) माता आदिशति — "सायं गृहपाठं **लिख**।"
Write the homework in the evening. · शाम को गृहकार्य लिखो।

उत्तिष्ठ · कुरु · पिब · गच्छ · लिख

NCERT Archive